

**RÓŻNICE I PODOBIENSTWA W PERCEPCJI BARW: CZERWONEJ, BIAŁEJ,
BŁĘKITNEJ U OSÓB Z DYSFUNKCJĄ WZROKU I WIDZĄCYCH ORAZ
WYKORZYSTANIE SYMBOLIKI BARW W AUDIODESKRYPCJI**

Beata Jerzakowska, Beata.jerzakowska@gmail.com
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Wieniawskiego 1, 61-712 Poznań

ABSTRAKT

Analizie poddano kolory: biały, czerwony, błękitny. Przedstawiono z czym kojarzą się one badanym. Na wykresach zilustrowano procentową częstotliwość występowania poszczególnych skojarzeń. Otrzymane skojarzenia uszeregowano, m.in. ze względu na symbolikę oraz abstrakcyjność skojarzenia. Ostatnią częścią badania było porównanie skojarzeń symbolicznych, które pojawiły się przy poszczególnych barwach z symboliką uwzględnioną w słownikach symboli. Badanie odniesiono do tekstów audiodeskrypcji (AD) i sprawdzono czy korzystają one z bogatej symboliki barw ukutej w tradycji i kulturze.

Słowa kluczowe: niewidomi, audiodeskrypcja, kolory, symbolika

Differences and similarities in perception of colours: red, white and azure for blind and sighted people and use of colours in audio description

ABSTRACT

This paper is about sign perception of colors for sighted and blind people. We selected three different colours: white, red and blue. Associations are presented which are given to each of respondents in both groups. We then checked how answers corresponded with symbolic meaning of the three colors known from literary, psychological and linguistic stereotypes. We also checked if white, red and blue matter symbolize meaning in audio description, which is a technique to describe art for blind people.

Keywords: blind people, audio description, colours, symbols

WSTĘP

Badania z zakresu kolorymetrii, postrzegania kolorów, ich psychologii i oddziaływania na człowieka są znane już od dawna. Jako pierwsi, barwami zainteresowali się filozofowie: Demokryt i atomiści¹, Pitagoras², Empedokles³, Arystoteles⁴, Kartezjusz⁵ i Christiaana Huygens⁶, którzy już od V w. p.n.e. zajmowali się teoriami widzenia. Dostrzegli, że kolory wpływają na nastrój człowieka, wywołują zarówno pozytywne, jak i negatywne emocje. Obecnie kolory znajdują się w kręgu zainteresowań, m.in. badań marketingowych⁷,

1 Zob. W. Pastuszak, *Barwa w grafice komputerowej*, Warszawa 2000, s. 11. Głosili, że to przedmioty emitują z siebie maleńkie „odbitki” odzwierciedlające kształt, fakturę i barwę. Przyjęli zasadę, że każde ciało zbudowane jest z atomów.

2 Zob. Tamże. Był przekonany, że to organizm ludzki jest aktywny w procesie percepcji. Oko „dotyka” przedmiotu za pomocą wysyłanych czułek, które wyczuwają przedmiot i poznają jego kształt, barwę i fakturę.

3 Zob. Tamże. W procesie widzenia aktywny jest i przedmiot, i oko, a percepcja jest wypadkową zarówno emisji z przedmiotu, jak i emisji z oka.

4 Zob. Tamże, s. 11-12. Traktował o ruchu, który odbywa się od przedmiotu do oka i ulega zmianie po przejściu przez ciało przezroczyste. Głosił, że każde ciało podzielne jest w nieskończoność, a próżnia jest niemożliwa. Wzrok nie postrzega światła, lecz barwę przedmiotu, która jest wynikiem mieszania światła i ciemności.

5 Zob. Tamże, s. 12. Cała materia składa się z cząstek, które różnią się kształtem i wielkością. Światło przypomina pewien ruch lub działanie pochodzące od przedmiotu, a percepcja jest jakby dotykaniem laską przez niewidomego. Laska jest wrażliwa na ruchy, które związane są z barwą, czyli wynikiem własności mechanicznych światła, np. rotacji własnej korpuskuł.

6 Zob. Tamże, s. 12. Podobnie jak Kartezjusz uważał, że świat wypełniony jest eterem, a światło jest ruchem, który wywołują sprężyste cząstki eteru. Ponadto jest czynnikiem decydującym o percepcji, ale unikał mówienia o barwach.

7 M. Kapuścińska, *Świat kolorów i świat nastrojów*; <http://www.cukrzycaazdrowie.pl/Files/file/14/%C5%9Awiat%20kolor%C3%B3w%20%C5%9Bwiat%20nastroj%C3%B3w.pdf>, 28.11.2013. Ciekawy kolorystyczny eksperyment przeprowadzono w pewnej dużej firmie, urządzając wewnątrz toalet: męskiej w kolorze różowym, damskiej w ciemnozielonym. Doświadczenie dowiodło, że czas przebywania pracowników w tych pomieszczeniach znacznie skrócił się, co z kolei zwiększyło efektywność ich pracy. Więcej o kolorach w marketingu: Zob. M. Kapuścińska, *Świat kolorów – świat emocji*, http://echozycia.ddsoft.pl/Files/file/25/echo25_swiat_kolorow.pdf, 28.11.2013.

psychologicznych⁸, filologicznych⁹ oraz religio- i kulturoznawczych¹⁰.

Wiadomo, że barwom przypisuje się znaczenia symboliczne (jako wtórne, ukute przez tradycję i kulturę), ale trzeba pamiętać, że kolor to zjawisko fizyczne¹¹, które powstaje po odbiciu światła, i którego doświadczają się poprzez zmysły i mózg. Kolorystykę definiuje się jako „dobór, zespół barw dla danej kompozycji twórczej artysty”¹². Inna definicja barw traktuje o tym, że „barwa jest psychofizyczną cechą percepcji wzrokowej. Percepcja taka jest możliwa wtedy i tylko wtedy, gdy mają miejsce trzy procesy: emisja światła, pobudzenie receptorów siatkówki oka, przetworzenie w korze mózgowej pobudzeń przekazanych przez nerw wzrokowy”¹³. Rozumienie koloru z punktu widzenia fizyki stało się podstawą do nadbudowania barwom znaczeń symbolicznych.

Kolor jest doświadczeniem wzrokowym, a barwy są nieodłącznym elementem życia codziennego i sztuki. Ich znaczenie symboliczne pozwala zdekodować wiele znaczeń utrwalonych na obrazach, w logotypach, znakach drogowych, itd. Problem pojawia się wówczas, gdy odbiorca komunikatów wizualnych jest pozbawiony możliwości poznania wzrokowego. Dotyczy to osób niewidomych, niedowidzących i ociemniałych, które także funkcjonują w codziennym życiu społecznym i spotykają się z nazwami różnych barw, niekoniecznie wiedząc, co one oznaczają.

Z problemem tym próbuje zmierzyć się audiodeskrypcja (AD), czyli technika opisywania sztuki osobom niewidomym¹⁴. Badania nad AD prowadzone wśród odbiorców pokazują, że w takich opisach nie należy bać się nazywania kolorów, co więcej – należy je określać, ponieważ każda osoba z dysfunkcją wzroku ma w swojej pamięci i wyobraźni wrażenia zastępcze, kompensowane innymi zmysłami, które kojarzą się z poszczególnymi barwami. Często są to skojarzenia symboliczne i stereotypowe, które tkwią w języku, niekoniecznie czerpiące z wrażeń wzrokowych¹⁵. Analizy wskazują, że

8 „Kolorową osobowością człowieka” zajmowali się, m.in. M. Lüscher, opisał badania, w których wykorzystuje kolorowe karty w następujących po sobie seriach wyborów, aby ujawnić psychologiczny system człowieka oraz S. Popek, *Barwy i psychika* – w publikacji bada upodobania kolorystyczne dzieci i sprawdza jak zmieniają się one wraz z wiekiem. Stwierdził m.in., że w początkowym latach życia płeć nie wpływa na sposób odbioru kolorów, tzn. upodobania kilkuletnich chłopców są zbliżone do upodobań kilkuletnich dziewczynek. Obecnie popularne jest także badanie SICA (Self Image Color Analysis), czyli Kolorowa Analiza Własnego Wizerunku, której głównym zadaniem jest przedstawienie autoportretu powstałego z intuicji. Analiza ta pokazuje, że niezależnie od tego, jaka barwę badany lubi obecnie, jego preferencje zrodziły się mniej więcej wtedy, kiedy miał dwa lata. Zob. <http://www.kolorystyka.pl/psychologia-koloru.htm>, 25.11.2013.

9 Językowy obraz świata pokazuje, że stereotypy zakotwiczone są w języku. Odwołują się do nich, w swoich skojarzeniach, nie tylko niewidomi i niedowidzący, ale także osoby, którym zmysł wzroku jest dostępny. Zob. R. Tokarski, „Biała brzoza, czarna ziemia...”, czyli o miejscu stereotypu w opisie języka, <http://www.lingwistyka.uni.wroc.pl/jk/JK-12/JK12-tokarski.pdf>, 25.11.2013; J. Bartmiński, *Słownik ludowych stereotypów językowych*, Wrocław 1980 oraz w swym artykule Tenże, *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*, [w:] M. Basaj, D. Rytel, *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, T. III, Wrocław 1985.

10 „Na przestrzeni wieków każda kultura przypisywała jakiemuś kolorowi symboliczne znaczenie. Dzięki inskrypcjom hieroglificznym wiemy, że starożytni Egipcjanie szczególną uwagę przywiązywali do kolorów słońca, a dzięki rozlicznym odkryciom archeologicznym byliśmy w stanie odczytać mistyczne znaczenia przypisywane barwom przez starożytnych – przedstawiały one dzień i noc, narodziny, życie i śmierć, wodę oraz różne pożywienia. (...) W starożytnych Chinach kolor złoty pozostawał wyłącznie do dyspozycji cesarza, dla Rzymian istotne znaczenie miał kolor czerwieni pompejańskiej, a Grecy ozdabiali szaty i dzieła w zasadzie tylko ciemną zielenią i kolorem pawioniebieskim. Być może dlatego, że Grecy żyli nad morzem i kolory wodnych głębin miały tak wielki wpływ na ich życie. Rzymianie kochali rozkosz oraz satysfakcję fizyczną jaką daje czerwień, a władcy Chin byli tak żądnymi przepychu, że nawet kolor złoty chcieli mieć tylko dla siebie”. <http://www.kolorystyka.pl/historia-koloru.htm>, 25.11.2013. „Barwy pojawiają się we wszystkich religiach świata, mają szczególne znaczenie i pełnią różnorodne funkcje. Kolory występują w opisach Boga, kontaktu z *sacrum*, odnoszą do tradycji, zwyczajów, kultury i obrzędów, które dzięki symbolice kolorów niosą bogate treści. W chrześcijaństwie symbolika barw wiąże się z Rokiem Kościelnym, w buddyzmie z obrazem świata, u przedkolumbijskich Majów ze stronami świata: wschód to czerwień, zachód to czern, północ to biel, południe to żółty”. Zob. K. Jurek, *Znaczenie symboliczne i funkcje koloru w kulturze*, „Kultura – Media – Teologia” 2011, nr 6, s. 76.

11 Naukowcy, którzy szczególnie zasłynęli w badaniach nad kolorem i światłem, to Izaak Newton oraz Albert Einstein. Pierwszy, rozczepił światło za pomocą pryzmatu oraz w dziele *Optyka barw* ułożył wszystkie odcienie w charakterystyczny krąg barw, wyjaśniając zjawisko rozszczepienia, interferencji i zakrzywienia światła. Jak się okazało, jego odkrycie stało się kamieniem węgielnym pod fizykę światła, <http://www.kolorystyka.pl/co-to-jest-kolor.htm>, 25.11.2013, drugi wzbogacił wiedzę o przestrzeni o znajomości sposobu, w jaki energia elektromagnetyczna, tj. światło przemieszcza się w kosmosie, <http://www.kolorystyka.pl/co-to-jest-kolor.htm>, 25.11.2013.

12 www.kolorystyka.pl, 25.11.2013.

13 W. Pastuszek, *Barwa w grafice komputerowej*, Warszawa 2000, s. 35.

14 Pomija się pisanie o genezie AD, jednak warto odesłać do literatury traktującej o polskiej AD. Zob. B. Szymańska, T. Strzyński, *Obrazy słowem malowane*, Białystok 2010; M. Trzeciakiwicz (red), *Audiodeskrypcja w teorii i praktyce*, Wrocław (w przygotowaniu), *Białą laską po kinowym ekranie*, Warszawa 2010; ze względu na specyfikę sztuki, AD przyjmuje różne formy, tzn. dla filmu jest to relacja sprawozdawcza o tym, co dzieje się na ekranie, przyjmuje ona postać dodatkowej ścieżki dźwiękowej, umieszczonej między dialogami, w teatrze podobnie jak dla filmu, z tą różnicą, że jest ona wplataną na żywo, dla sztuki statycznej (malarstwo, rzeźba) i architektury jest to narracja opisująca dzieło/budowlę. W tego rodzaju opisach narracji nie ogranicza czas, jednak należy unikać nagromadzenia wielości szczegółów, dbać o to, by przekazać maksimum treści w minimum słów. Obecnie tworzy się także AD dla widowisk sportowych (Fundacja „Katarzynka”, Wrocław), jednak tego rodzaju AD przypomina komentarze sportowe, dlatego w tekście wyłącza się ją z kręgu audiodeskrypcji *sensu stricto*.

15 U osób niewidomych, niedowidzących i ociemniałych występuje kompensacja zmysłu wzroku innymi zmysłami, np. dotykem, zapachem i słuchem. Warto nadmienić, że Fundacja AUDIODESKRYPCJA (B. Szymańska i T. Strzyński) wraz z zespołem opracowali „Dotykową Paletę Barw”, w której kolory zostały przedstawione za pomocą tkanin. Więcej o palecie na stronie: <http://www.podajdalej.lm.pl/niezatapialni/ciekawostki/dotknac-barwe-usl-zobacz-czesc-percepcyj-wie-i-zobacz-czesc-obraz-czyli-sztuka-dostepna-osobom-niewidomym.html>, 25.11.2013.

kompensacja wrażeń wzrokowych innymi zmysłami doskonale sprawdza się i pomaga w odczytywaniu i interpretowaniu dzieła, np. malarskiego, jego przesłania i nastroju.

CEL I MOTYWACJA PODJĘCIA TEMATU

Główne cele artykułu to porównanie postrzegania barw: czerwonej, białej i błękitnej przez osoby niewidome i osoby widzące oraz sprawdzenie, czy symboliczne znaczenie tych barw jest istotne dla opisów redagowanych na potrzeby audiodeskrypcji.

Motywacją do podjęcia niniejszego tematu były przede wszystkim: zainteresowanie autorki audiodeskrypcją sztuki (szczególnie plastycznej) i temat rozprawy doktorskiej, w której autorka skupia się na znaczeniu i symbolice barw pojawiających się w opisach przygotowywanych dla osób z dysfunkcją wzroku. Motywacje pośrednie to: zwrócenie uwagi na potrzebę tworzenia audiodeskrypcji i uwrażliwienie osób pełnosprawnych na problemy, z którymi borykają się osoby niewidome na co dzień oraz w sytuacjach, gdy np. wykazują chęć uczestnictwa w życiu kulturowym, oferowanym przez instytucje kultury.

W tekście zaprezentowano wyniki badania kwestionariuszowego, które przeprowadzono w pilotażowej grupie osób z dysfunkcją wzroku oraz osób widzących, stanowiących grupę kontrolną. Ankieta dotyczyła skojarzeń powiązanych z poszczególnymi barwami. Nazwy kolorów zaczerpnięto z audiodeskrypcji powstałych na potrzeby wystawy *5 zmysłów* zorganizowanej przez Muzeum Narodowe w Poznaniu. W badaniu postawiono dwa pytania:

Co może być w tym kolorze? (pod pytaniem pojawiła się tabela z nazwami kolorów; w artykule zaprezentowano jedynie fragment badania i skupiono się na barwach: białej, czerwonej i błękitnej)

Jakie kolory mogą być...? (w tym miejscu nastąpiło wyliczenie określeń typu: ciepły, zimny, pastelowy, itd.; tego fragmentu kwestionariusza nie poddano analizie w poniższym tekście.

Ponadto zapytano o wiek, wykształcenie, zamieszkiwany region, płeć oraz rodzaj niepełnosprawności. W tekście wykorzystano informacje reprezentatywne, dotyczące wieku i wykształcenia badanych.

Różne definicje kolorów: czerwony, biały, błękitny

Przed przystąpieniem do analizy odpowiedzi uzyskanych od osób z dysfunkcją wzroku oraz przed porównaniem ich percepcji z postrzeganiem osób widzących należy odwołać się do psychologii, znaczeń, a także symboliki kolorów: białego, czerwonego i błękitnego. Informacji na ten temat należy szukać wśród badań przeprowadzonych przez socjologów, psychologów, historyków sztuki oraz innych naukowców zajmujących się kolorami oraz ich wpływem na zachowanie ludzi i znaczenie w sztuce. W celu zobrazowania powyższych kwestii, posłużono się tabelą:

Tabela 1. Symbolika barw: białej, czerwonej i błękitnej

Biały	<p>Symbolika:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kolor biały może oznaczać radość i wesołość lub smierć i smutek¹⁶, pokój, czystość, prawdomówność, prostota, dobro, jasność, poddanie (biała flaga)¹⁷, • czystość, niewinność, bezpieczeństwo, kolor żalobny w niektórych kulturach wschodu, źródło¹⁸, • sterylność, jasność, niewinność, uczciwość, czystość, prostota, wyrafinowanie, efektywność, oziębłość, zahamowanie, wrogość, elitarność, koncentrację na sobie, poszukiwanie energii do działania, myśli egzystencjalne, tęsknota za miłością, smutek, izolacja¹⁹, <p>Psychologia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zachłanność na życie, potrzeba przestrzeni i docenienia przez innych²⁰, egocentryzm, samotność, indywidualizm, niskie poczucie własnej wartości, przeżywanie zmian duchowych, pomysłowość²¹, • w <i>brandingu</i> występuje jako negatywna przestrzeń (bez koloru) lub biały napis²².
-------	---

16 W. Kopalński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990.

17 S. Kończak, *Co znaczą kolory, czyli symbolika barw*, <http://blog.psboy.pl/2013/07/co-znacza-kolory-symbolika-barw/>, 25.11.2013.

18 <http://www.denigma.pl/index.php/psychologia-koloru-podstawowe-znaczenie-kolorow>, 25.11.2013.

19 <http://zwierradlo.pl/2012/psychologia/zrozumiec-siebie/psychologia-koloru>, 25.11.2013.

20 <http://www.farmacjapracyczna.pl/semantyka-barw-czyli-co-nam-mowia-kolory-lekow,nauka,2195,35,1,1,pl>, 25.11.2013.

21 <http://www.kolorystyka.pl/biel.htm>, 25.11.2013.

22 <http://blog.psboy.pl/2013/07/co-znacza-kolory-symbolika-barw/>, 25.11.2013.

Czerwony	<p>Symbolika:</p> <ul style="list-style-type: none"> • czerwień może być barwą kapłańską, liturgiczną, reprezentującą życie i śmierć, w starożytnym sztuce egipskiej: gwałtowność, zło, zły omen²³, • działanie, przygoda, energia, niebezpieczeństwo (znaki drogowe), miłość (serce, czerwona róża), wigor, siła (kolor krwi), życie, sprzeczne i skrajne emocje, piękno, witalność, rewolucja, wojna, walka (rękawice bokserskie), zniszczenie²⁴, • przenosi teksty i obrazy na plan pierwszy, kolor krwi²⁵, odwaga, siła fizyczna, ciepło, energia, fizyczne przetrwanie, stymulacja, męskość, ekscytacja, bunt, agresja wizualna, napięcie, życie wola, wiara, odwaga, przedsiębiorczość, dominacja, energia, pewność siebie, entuzjazm²⁶, <p>Psychologia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • potrzeba aktywności emocjonalnej i fizycznej, czerwony mówi o słabym krążeniu²⁷, • ambicja, odwaga, energia, ekstrawertyzm, bezpośredniość, hojność, siła charakteru²⁸, • w <i>brandingu</i>: pobudzenie apetytu (logo McDonalds), energia, siła i działanie (Red Bull), instytucje charytatywne i związane ze zdrowiem (symbol szpitala, Czerwony Krzyż, Czerwony Półksiężyc)²⁹.
Błękitny	<p>Symbolika:</p> <ul style="list-style-type: none"> • „błękit jest symbolem nieba, niebiańskości, siedziby, bogów, (nieziemskiego), spokoju, uduchowienia; wiary, pobożności, harmonii, duszy; czarów; nieskończoności, ogromu; trwałości, wieczności; stałości; czasu i przestrzeni; fal morskich, wilgoci; powietrza; Księżycy; światła wiedzy, prawdy, filozofii (dawne togi filozofów); rozważy; złudzenia; podświadomości (w przeciwieństwie do czerwieni – świadomości); kontemplacji; szczęścia, miłości, czułości; niewinności; wierności; tęsknoty; szczerości; odwagi; młodości; pogody ducha; chwały; nadziei; sprawiedliwości; wolności; zachowawczości, arystokracji; chłodu, zimna; bezlitosnej sprawiedliwości, okrucierstwa; rozpacz; zniszczenia; niestałości (jak zmienne niebo lub morze); Błękitne niebo uważano w starożytności za twardą, kryształową czaszę, stąd błękit wyobraża trwałość, wierność, niebiańskość, boskość³⁰; • spokój, uduchowanie, pokój, łagodność, lód, zimno, zima, Matka Boska (w tradycji chrześcijańskiej), błękitna krew³¹, błękitna hełmy³², <p>Psychologia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • umysł analityczny, bujna wyobraźnia, twórcze talenty³³, • spostrzegawczość, wrażliwość na sztukę, funkcjonalna kreatywność³⁴.

Źródło: Opracowanie własne.

Warto zauważyć, że dotarcie do informacji na temat znaczenia koloru błękitnego było trudniejsze niż do znaczeń białego i czerwonego. W źródłach internetowych oraz publikacjach traktujących o symbolice barw, błękitny występował przeważnie jako odcień niebieskiego³⁵.

Na potrzeby tekstu przeprowadzono badanie ankietowe wśród osób z dysfunkcją wzroku oraz w grupie kontrolnej osób widzących³⁶. W ankiecie, którą wypełniali badani, rozrózniono te dwie barwy, zatem na potrzeby niniejszego tekstu uwaga zostanie skupiona na konotacjach *stricte* z barwą błękitną. W niniejszym artykule poza polem zainteresowań pozostawia się barwę niebieską.

W powyższej tabeli dokonano podziału na znaczenie psychologiczne i symboliczne analizowanych barw. W kregu znaczeń psychologicznych umieszczono cechy osobowości osób preferujących dany kolor oraz jego znaczenie w *brandingu*. Jako znaczenia symboliczne traktuje się konotacje zaczerpnięte z tradycji i kultury, które obecnie funkcjonują w rzeczy-

23 W. Kopalirski, *Słownik symboli*, Warszawa 1990.

24 <http://blog.psboy.pl/2013/07/co-znacza-kolory-symbolika-barw/>, 25.11.2013.

25 <http://www.projektowaniegraficzne.pl/znaczenie-kolorow-w-reklamie-teoria-barw-psychologi-kolorow/>, 25.11.2013.

26 <http://zwierciadlo.pl/2012/psychologia/zrozumiec-siebie/psychologia-koloru/3>, 25.11.2013.

27 <http://www.farmacjapracyczna.pl/semantyka-barw-czyli-co-nam-mowia-kolory-lekow,nauka,2195,35,1,1,pl>, 25.11.2013.

28 <http://www.kolorystyka.pl/czerwien.htm>, 25.11.2013.

29 <http://blog.psboy.pl/2013/07/co-znacza-kolory-symbolika-barw/>, 25.11.2013.

30 W. Kopalirski, *Słownik symboli*, Warszawa 1990.

31 Określenie charakterystyczne dla osób o szlachetnym urodzeniu, piastujących ważne funkcje społeczne.

32 Związek frazeologiczny określający żołnierzy ONZ, pochodzi od koloru hełmów, które noszą. Zob. http://pl.kolory.wikia.com/wiki/B%C5%82%C4%99kitny_%28kolor%29, 25.11.2013.

33 <http://kolorystyka.pl/blekitny.htm>, 25.11.2013.

34 <http://www.kolory.yum.pl/blekitny.html>, 25.11.2013.

35 Symboliczne znaczenie niebieskiego oznacza niebo, otwartą przestrzeń i ocean, przyjaźń. Zob. <http://blog.psboy.pl/2013/07/co-znacza-kolory-symbolika-barw/>, 25.11.2013. Kolor niebieski symbolizuje też prawdę, lojalność, mądrość, wiarę. Zob. <http://www.projektowaniegraficzne.pl/znaczenie-kolorow-w-reklamie-teoria-barw-psychologi-kolorow/>, 25.11.2013. A także wytrwałość, niezawodność <http://www.denigma.pl/index.php/psychologia-koloru-podstawowe-znaczenie-kolorow>, 25.11.2013, inteligencję, komunikację, zaufanie, spokój, obowiązek, logikę, opanowanie, rozważę, ciszę, oziębłość, rezerwę, brak emocji, brak życzliwości. Zob. <http://zwierciadlo.pl/2012/psychologia/zrozumiec-siebie/psychologia-koloru/4>, 25.11.2013.

36 W kolejnych częściach specyfikę przeprowadzonego badania przybliżono bardziej szczegółowo.

wistości językowej. Łatwo zauważyć, że w różnych źródłach często pojawiły się podobne, a nawet takie same skojarzenia z barwami: białą, czerwoną i błękitną³⁷.

Przed omówieniem tego, jak przekładają się konotacje zamieszczone w tabeli na skojarzenia podane przez grupę badanych, warto przywołać hasłowe definicje słownikowe leksemów: biel, czerwień, błękit, występujące w dostępnym online, *Słowniku Języka Polskiego PWN*³⁸. Definicje te obrazują aktualne, dla polszczyzny współczesnej, znaczenia barw. Pola te przedstawiają się następująco:

„biel

1. «biały kolor»
2. «biały ubiór»
3. «biały pigment stosowany do wyrobu farb i lakierów»
4. «zewnątrzna część pni drzew, przewodząca wodę»

biel cynkowa «tlenek cynku».

biel ołowiowa, ołowiana «zasadowy węgiel ołowiu stosowany dawniej do wyrobu białej farby olejnej»

biel tytanowa «dwutlenek tytanu, stosowany do wyrobu białej farby, emalii, glazury oraz szkła mlecznego»

bielić

1. «malować mlekiem wapiennym świeże tynki, płoty itp.»
2. «poddawać procesowi uszlachetniania różne produkty, przez podniesienie ich stopnia białości lub bezbarwności»
3. «pokrywać przedmioty metalowe powłoką cyny»

bielić się «odcinać się od tła jasną barwą»

wapno bielące, chlorowane *zob.* chlorek w zn. 4.

czerwień I

1. «czerwony kolor»
2. «czerwony barwnik, czerwona farba»
3. «czerwona tkanina, przędza, czerwone ubranie»
4. *zob.* I kier

• czerwienny

czerwień II *zob.* II kier. («o kartach do gry: należący do koloru oznaczonego czerwonym serduszkami»)

czerwień kadmowa *zob.* purpura kadmowa.

czerwień kongo «organiczny barwnik stosowany w analizie chemicznej jako wskaźnik»

błękit

1. «niebieska barwa»
2. *poet.* «niebieska przestrzeń nieba»
3. «barwnik niebieskiego koloru»

błękit królewski *zob.* smalta.

błękit pruski, paryski, berliński «ciemnobłękitny pigment, stosowany do produkcji farb malarskich i drukarskich»³⁹

Dodatkowym kontekstem, badającym częstotliwość i występowanie asocjacji z leksemami: biel, czerwień, błękit było wpisanie ich (oraz utworzonych od nich przymiotników) do wyszukiwarki internetowej³⁹. Ze względu na fakt, iż kwerenda nie wniosła istotnych spostrzeżeń do niniejszego badania, pomija się szerszy komentarz jego wyników, zwracając jedynie uwagę na to, że źródła internetowe służą wyszukiwaniu istniejących rzeczy, wpisując, np. Bielsko-Biała, przewiduje się otrzymać informacje o mieście. W przypadku podawania skojarzeń z kolorami, w większym stopniu uruchamia się myślenie abstrakcyjne⁴⁰.

37 Nie unikano ich powielania, ponieważ w artykule nie skupiono się na tym, by stworzyć jak najszersze pole konotacji dla danej barwy, lecz by zwrócić uwagę na to, które skojarzenia są najsilniej zakotwiczone w języku i kulturze.

38 *biel, czerwień, błękit*, www.sjp.pwn.pl: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/biel>; <http://sjp.pwn.pl/szukaj/czerwie%C5%84>; <http://sjp.pwn.pl/szukaj/b%C5%82%C4%99kit>, 25.11.2013.

39 Wykorzystano wyszukiwarkę www.google.com oraz korpus leksykalny www.korpus.pwn.pl.

40 Rekordy wyszukiwane do biały i biel: Białystok, biały jeleń, biały krzyż, biały miś, bielenda, bielactwo, bielizna, Bielsko Biała; do czerwony i czerwień: czerwony traktor, czerwony wieprz, czerwony orzeł, Czerwień Rubinu (tytuł filmu), Czerwieńsk; do błękitny i błękit: błękitny meczet, błękitny motyl, błękitny wieżowiec, błękitna linia, błękitna Raciąż, błękitna laguna, błękitni Gąbin.

ANALIZA ODPOWIEDZI ANKIETOWYCH

Zapoznawszy się z tym, jak funkcjonują w języku oraz w psychologii kolory: biały, czerwony, błękitny, można przejść do sprawdzenia, jak ukute przez tradycję, konotacje przekładają się na skojarzenia niewidomych i niedowidzących oraz widzących użytkowników języka. Wybór kolorów, które uczyniono przedmiotem analizy, był przypadkowy. Dwie kontrastujące barwy podstawowe postanowiono zestawić z barwą pochodną. Wybrano je z obszerniejszego kwestionariusza, w którym pojawiły się kolory podstawowe, pochodne i złożone. Użyte w ankiecie kolory nie były wymyślone na potrzeby badania. Zostały zaczerpnięte z autentycznych opisów, które stworzono na potrzeby wystawy *5 zmysłów* organizowanej przez Muzeum Narodowe w Poznaniu. Do badania wykorzystano ankietę, w której znalazły się kolory zaczerpnięte z audiodeskrypcji przygotowanych na potrzeby wystawy *5 zmysłów* zorganizowanej przez Muzeum Narodowe w Poznaniu w 2011 r.⁴¹, audycje radiowe *Obrazy słowem malowane – radiowe spotkania z audiodeskrypcją nie tylko dla najmłodszych*⁴² oraz kilka opisów przygotowanych przez Fundację „Katarynka” z Wrocławia. Badanych podzielono na dwie grupy: pierwsza - niewidomi i niedowidzący oraz druga - widzący, którzy stanowili grupę kontrolną. Poproszono badanych, by do każdego koloru podali własne skojarzenia. Większość osób podawała więcej niż jedno skojarzenie. Do analizy wykorzystano wszystkie otrzymane odpowiedzi.

GRUPA OSÓB Z DYSFUNKCJĄ WZROKU

W badaniu wzięło udział dwadzieścia siedem osób⁴³ z dysfunkcją wzroku, w tym sześć osób niewidomych od urodzenia, dla których pojęcia kolorów występują tylko jako wrażenia surogatowe, powstałe poprzez kompensację zmysłu wzroku pozostałymi zmysłami, zwłaszcza dotyku. Badani byli w wieku od czternastu do dwudziestu ośmiu lat, legitymowali się wykształceniem średnim, zawodowym i wyższym.

Skojarzenia, które pojawiły się przy poszczególnych kolorach były następujące:

Tabela 2. Skojarzenia osób niewidomych i niedowidzących⁴⁴

Biały	Śnieg (16 w tym 5N), szata (1N), anioł, papier toaletowy, kreda, chusta, chmury, mleko, koszula, sanie, sufit, <i>brak odpowiedzi</i> (1)
Czerwony	Krew (11 w tym 5N), miłość (1N), róża (3), gorący, papryka, pomidor, truskawka, serce, straż pożarna, ogień, zachód słońca, noc, mak, <i>brak odpowiedzi</i> (1)
Błękitny	Morze (3 w tym 2N), niebo (18 w tym 2N), kartka, kwiat, beret, woda

Źródło: Opracowanie własne.

Śnieg, krew i morze były najczęstszymi odpowiedziami, które padły dla kolorów: białego, czerwonego i błękitnego zarówno w grupie osób z dysfunkcją wzroku w ogóle, jak i wśród niewidomych od urodzenia.

Jeśli chodzi o liczbę różnych skojarzeń z jednym kolorem, to najwięcej ich pojawiło się dla barwy czerwonej – 13 (+1 brakodpowiedzi), następnie dla białej – 11 (+1 brak) oraz dla błękitnej – 6 (bez braku).

Przy skojarzeniach z każdą barwą pojawiły się skojarzenia stereotypowe, które bezpośrednio łączą się z poszczególnymi kolorami, ale mogłyby pojawić się także przy innych barwach. Należą do nich odpowiedzi takie jak, np. dla białego: szata, papier toaletowy, kreda, chusta, koszula, dla czerwonego: róża, noc i dla błękitnego: kwiat, beret i kartka.

Spostrzeżenie to pokazuje, że w podawaniu skojarzeń istotne jest także subiektywne postrzeganie barw przez odbiorców oraz ich indywidualna znajomość świata. Odpowiedzi takie jak: chusta, kartka, kwiat i beret były kojarzone właśnie z białym i błękitnym, ponieważ badani subiektywnie łączyli te rzeczy akurat z tymi kolorami.

Rozkład procentowy najczęstszych odpowiedzi, które pojawiły się przy poszczególnych kolorach:

41 E. Drażkowska, M. Szelaż (red.), *5 zmysłów. Audiodeskrypcja*, Poznań 2011.

42 Audycje zorganizowane przez Fundację „Audiodeskrypcja” wraz ze Stowarzyszeniem „Widok”, zostały wyemitowane w Radiu Białystok.

43 Wybrana grupa jest grupą sondażową. Badanie miało charakter pilotażowy, dlatego uzasadnione jest odwołanie się do wyników uzyskanych w tak nielicznej grupie respondentów.

44 Legenda: druk tłusty – odpowiedzi najczęstsze, druk tłusty podkreślony – skojarzenia abstrakcyjne, czerkionka podkreślony – skojarzenia wspólne dla obu grup (z dysfunkcją i widzących), cyfra oznacza liczbę odpowiedzi osób niedowidzących, natomiast cyfra+N odnosi się do liczby odpowiedzi niewidomych.

Tabela 3. Analiza procentowa najczęstszych skojarzeń wśród osób z dysfunkcją wzroku

	Ogółem wśród osób z dysfunkcją wzroku	Niewidomi z ogółu grupy z dysfunkcją wzroku	Procent niewidomych w grupie osób z dysfunkcją wzroku
Biały (śnieg)	59%	19%	31%
Czerwony (krew)	41%	19%	45%
Błękitny (niebo)	7%	7%	10%

Źródło: Opracowanie własne.

Grupa kontrolna osób widzących

W grupie kontrolnej znalazło się dwadzieścia osiem osób, w wieku od dziewiętnastu do dwudziestu pięciu lat, mających wykształcenie średnie i wyższe. Odpowiedzi udzielone przez osoby widzące przedstawiono w poniższej tabeli:

Tabela 4. Skojarzenia osób widzących

Biały	Śnieg (5), suknia ślubna (3), chmura (3), niewinność (2), łagodność (1), czystość (1), lodówka (1), lilia (1), szata, sukienka, gołąb, koszula, płótno, bałwana, niebo, amfetamina
Czerwony	Dynamizm, gniew, miłość , rumieniec, diabeł, wysoka temperatura, krew (8), maki, róża (3), serce (2), pomidor, poduszka, papryka, płachta, ogień (3), jabłko
Błękitny	Euforia, niebo [letnie] (23), chłód , oczy, woda, morze

Źródło: Opracowanie własne.

Zauważa się, że w grupie widzących, każdy badany miał własne skojarzenie z poszczególnymi kolorami. Najwięcej różnych przykładów pojawiło się przy barwie białej – siedemnaście, następnie czerwonej – szesnaście i błękitnej – sześć. Różnice nie są znaczące dla barw: białej i czerwonej. Dla błękitu w obu grupach wystąpiło znacznie mniej skojarzeń niż przy pozostałych barwach.

Wśród odpowiedzi udzielonych przez grupę widzących, podobnie jak u osób z dysfunkcją wzroku, poza skojarzeniami stereotypowymi, dostrzega się także skojarzenia subiektywne, np. płachta, lilia, sukienka. Subiektywizm postrzegania ujawnia się również w skojarzeniach abstrakcyjnych, np. euforia i dynamizm.

Rozkład procentowy najczęstszych odpowiedzi podawanych przez widzących:

Biały – śnieg – 19%

Czerwony – krew – 30%

Błękitny – niebo – 85%

PORÓWNANIE ODPOWIEDZI OSÓB NIEWIDOMYCH I NIEDOWIDZĄCYCH Z GRUPĄ KONTROLNĄ

Zdecydowano się od razu na porównawcze zestawienie odpowiedzi. Wnioski wynikające z porównania konotacji pozwalają zauważyć, że podobieństw jest więcej niż różnic.

Pierwsza zbieżność jest taka, że w obu grupach dla każdego koloru najczęstsze skojarzenia były takie same, tzn. dla białego – śnieg, dla czerwonego – krew, a dla błękitnego – niebo⁴⁵. Na tej podstawie można stwierdzić, że badani uruchomili stereotypy funkcjonujące w języku, które okazują się niezwykle istotne w poznawaniu świata przez osoby z dysfunkcją wzroku. Osobom tym obce są wrażenia wizualne, dlatego odwołują się do stereotypów, dzięki którym poznają świat i zyskują wiedzę o rzeczywistości, w której żyją. Mimo że niepełnosprawni wzrokowo nie mogą odwoływać się do zmysłu widzenia, to jednak mogą korzystać z zakotwiczonych w tradycji i kulturze znaczeń przywoływanych przez poszczególne kolory.

Istotnym faktem jest to, że poza skojarzeniami najliczniejszymi, nie brakowało też konotacji, które pojawiły się tylko raz, a które także były wspólne dla obu grup, np. dla białego – chmura, szata, koszula, dla czerwonego – maki, serce, pomidor, papryka oraz dla błękitnego – morze, woda. Spostrzeżenie to pozwala wnioskować, że percepcja widzących oraz

⁴⁵ W prezentowanym tekście wybrano trzy barwy, jednak ankieta była bardziej rozbudowana, proszono w niej o podanie skojarzeń do większej liczby barw, także złożonych. Na podstawie wstępnej analizy zauważono, że skojarzenie z niebem bardzo często pojawiło się też przy kolorze niebieskim (uwzględnionym w kwestionariuszu) zarówno w grupie niedowidzących i niewidomych, jak i widzących.

niewidomych i niedowidzących jest podobna przede wszystkim w zakresie najczęstszych skojarzeń, funkcjonujących jako stereotypowe postrzeżenie świata.

Wniosek wypływający z porównania odpowiedzi respondentów z każdej grupy dotyczy łączenia barwy czerwonej z ciepłem, czyli polem semantycznym, które nie jest postrzegane tylko przez zmysł wzroku, lecz kompensowane również innymi wrażeniami, takimi jak dotyk, słuch, zapach i smak. Do skojarzeń tych należą: po pierwsze - dla niewidomych i niedowidzących: gorący, ogień oraz, po drugie - w grupie kontrolnej osób widzących: diabeł, wysoka temperatura, ogień. Dla barw: białej i błękitnej nie można wskazać jednoznacznego pola semantycznego.

Zauważa się, że wśród skojarzeń, zarówno w grupie widzących, jak i osób z dysfunkcją wzroku, mimo jednorazowych skojarzeń odwołujących się do innych zmysłów, przeważają odniesienia do wzroku. Poza tym pojawiają się określenia abstrakcyjne, które odwołują się do symbolicznego znaczenia kolorów. Są to, dla niedowidzących i niewidomych: miłość (kolor czerwony), natomiast dla widzących: kolor biały – niewinność, łagodność, czystość, kolor czerwony – dynamizm, gniew, miłość oraz kolor błękitny – euforia, chłód. Łatwo zauważyć, że skojarzenia abstrakcyjne pojawiły się częściej u widzących i były bardziej różnicowane. Zaledwie jeden niewidomy skojarzył czerwony z miłością, czyli przywołał typowe dla czerwieni odniesienie symboliczne⁴⁶. Nikt z grupy niewidomych i niedowidzących nie skojarzył bieli z symbolem niewinności. Na podstawie prezentowanego badania, w którym skupiono się na pierwszych skojarzeniach badanych, zauważa się, że w żadnej z grup nie ma skojarzeń odwołujących się, np. do związków frazeologicznych funkcjonujących w języku, związanych z kolorystyką (Zob. Tabela 2. kolor błękitny) czy innych dominujących konotacji. Poza tym zauważono, że w grupie osób widzących nie wystąpił problem z przywołaniem skojarzeń dla każdego koloru, natomiast jedna osoba niedowidząca miała problem z konotacją dla białego i jedna, także niedowidząca, z niczym nie skojarzyła czerwonego. Jest to zastanawiające, tym bardziej, że brak odpowiedzi wystąpił u osób niedowidzących, czyli mających poczucie światła i kształtów.

W prezentowanym badaniu każda osoba mogła podać po kilka własnych skojarzeń do każdego koloru. Zauważono nieznaczne różnice, ponieważ w grupie osób z dysfunkcją wzroku najwięcej różnych skojarzeń pojawiło się przy kolorze czerwonym (trzynaście), następnie białym (jedenaście) i błękitnym (sześć), natomiast dla widzących najwięcej przy barwie białej (siedemnaście), następnie czerwonej (szesnaście) i błękitnej (sześć). Najmniej różnicowane dla obu grup okazały się skojarzenia z błękitnym.

Symbolika koloru a audiodeskrypcja

Warto zastanowić się, czy znaczenie symboliczne zostało wykorzystane podczas redagowania tekstów audiodeskrypcji. Wśród opisów, na podstawie których zbudowano kwestionariusz do badań⁴⁷, kolory: czerwony, biały i błękitny zostały wykorzystane w następujących połączeniach:

Tabela 5. Tabelaaryczne zestawienie z jakimi elementami rzeczywistości pojawiały się połączenia z barwami: białą, czerwoną i błękitną

CZERWONY	BIAŁY	BŁĘKITNY
wino, skrzydła (Tanatosa), paciorki, okładka (ciemnoczerwone), suknia, korale, suknia (jasnoczerwona), tkanina, peleryna, kostium, kolor poziomek, warzywa, chusta, kotara, płaszcz, szata, daszek, dywanik, tunika	koronka, koronkowy rąbek, perła, poduszka, prześcieradło, koszula, mankiet, sukienka, skrzydła, racice, zęby, kropki, kapelusz, welon, czepek, tkanina, fartuch, wino, postaci, fartuszek	spódnica, niebo, tafla wody

Źródło: Opracowanie własne.

Zauważa się, że kolory użyte w audiodeskrypcjach nie mają znaczenia symbolicznego, służą charakteryzowaniu danego przedmiotu i doprecyzowaniu jak wygląda opisywany element znajdujący się na obrazie. Nie trudno zauważyć, że autorzy audiodeskrypcji nigdy nie odwołują się do znaczenia kolorów w sztuce ani do bogactwa tradycji kultury europej-

⁴⁶ Zob. Tabela 2.

⁴⁷ Wszystkie kolory, które wykorzystano w ankiecie, pojawiły się w opisach zamieszczonych w katalogu. Zob. E. Drażkowska, M. Szelaż (red.), dz. cyt.

skiej. Nazywają kolory po to, by coś dookreślić, lecz nie nawiązują do znaczenia symbolicznego koloru⁴⁸. Niewykluczone, że wynika to albo z chęci pozostawienia tej kwestii do samodzielnego odwołania się odbiorcy do wiedzy własnej z zakresu kultury i symboliki, albo po prostu z braku kompetencji autorów redagujących audiodeskrypcje. Innym ciekawym spostrzeżeniem jest fakt, że w tekstach tych nie pojawiają się odniesienia do wrażeń zmysłowych, np. „żółty jak słońce”, „czerwony jak ogień” czy „zielony jak zapach trawy”.

Wnioski z analizy uzyskanych odpowiedzi dowodzą, że warto nazywać kolory nawet, gdy opis redaguje się dla osób niewidomych od urodzenia, które nigdy nie miały możliwości doświadczyć czym jest barwa. Dookreślenie kolorów odsyła niewidomych odbiorców do rzeczywistości, którą poznają poprzez kompensowanie zmysłu wzroku pozostałymi zmysłami⁴⁹ lub do rzeczywistości, którą znają dzięki skojarzeniom stereotypowym zakorzenionym w języku, ponieważ kolory poprzez swoje bogactwo znaczeniowe współtworzą nastrój i wrażenia estetyczne.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując powyższe rozważania, warto wspomnieć o tym, że już od dawna artyści, muzycy i filozofowie określali, że zarówno muzyka, jak i kolor są drganiami kosmosu. Historia koloru jest ściśle związana z rozwojem nauki i medycyny, a dziś już powstają ośrodki leczenia za pomocą kolorów oraz muzyki.

Kolory są nieodłącznym elementem życia zarówno osób widzących, jak i niewidomych. Powyższe analizy pokazały, że percepcja kolorów: białego, czerwonego i błękitnego jest podobna dla respondentów z obu grup. Świadczy to o tym, że na postrzeganie kolorów wpływa stereotypizacja i językowy obraz świata. Bez względu na to czy odbiorca widzi czy nie – ma własne, subiektywne skojarzenia budujące jego językowy obraz świata. Zauważono, że niewidomi częściej podają skojarzenia, które przywodzą na myśl inne, niż wzrokowe, wrażenia zmysłowe, np. dotykiem zapach, smak i dotyk. Widzący o wiele częściej korzystają z odniesień do wrażeń wizualnych. U widzących częściej pojawiają się skojarzenia z rzeczywistością abstrakcyjną i symboliczną, przy czym niewidomi korzystają z odniesień do rzeczywistości znanej im albo z autopsji, albo ze stereotypów.

Można zastanowić się, jak badanie może wpłynąć na tworzenie AD? Otóż w istniejących opisach nie pojawiają się odniesienia do historii, tradycji i kultury w kontekście nazywania kolorów. Określanie ich ma ułatwić odbiór przede wszystkim poprzez skojarzenia surogatowe⁵⁰, które istnieją w pamięci niewidomych, ociemniałych i niedowidzących. Znaczenie symboliczne barw, które funkcjonuje w kulturze nie jest istotny w audiodeskrypcjach. Fakt ten pozwala wnioskować, że o wiele częściej niewidomi skojarzą kolor fioletowy z jagodami lub ornamentem adwentowym niż z zapowiedzią śmierci.

Analizy przeprowadzone na potrzeby badania dotyczącego percepcji barw: białej, czerwonej i błękitnej pokazały, że dla tych kolorów najczęstszymi skojarzeniami były: śnieg, krew oraz niebo zarówno dla grupy niewidomych i niedowidzących, jak i dla widzących z grupy kontrolnej. Oczywiście nie można wnioskować, że podobieństwa będą utrzymywać się przy okazji badania skojarzeń z innymi kolorami. By móc wyciągnąć wnioski na ten temat, potrzeba przeprowadzić podobne badania przekrojowe w liczniejszej grupie oraz zanalizować sposób wykorzystania semantyki kolorów w audiodeskrypcji.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Bartmiński J., *Słownik ludowych stereotypów językowych*, Wrocław 1980.
- [2] Bartmiński J., *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*, [w:] Basaj M., Rytel D. (red.), *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, T. III, Wrocław 1985.
- [3] Drązkowska E., Szeląg M. (red.), *5 zmysłów. Audiodeskrypcja*, Poznań 2011.
- [4] Szymańska B., Strzyński T., *Obrazy słowem malowane*, Białystok 2010.
- [5] Kopalinski W., *Słownik symboli*, Warszawa 1990.
- [6] Pastuszek W., *Barwa w grafice komputerowej*, Warszawa 2000.
- [7] Popek S., *Barwy i psychika*, Lublin 2012.
- [8] Trzeciakiewicz M. (red.), *Audiodeskrypcja w teorii i praktyce*, Wrocław (w przygotowaniu).
- [9] Więckowski R., Künstler I., Raczek T., Malec I., *Białą łaską po kinowym ekranie*, Warszawa 2010.
- [10] Tarczyński D., *Zrozumieć człowieka z wyglądu*, Białystok 2006.

⁴⁸ Kolory są traktowane jakby nie miały znaczenia symbolicznego w sztuce. Pomija się fakt, że już od starożytności kwestia barw była istotna, także dla malarstwa figuratywnego, dalej chociażby u Picassa, itd.

⁴⁹ Badanie pokazało, że np. żółty kojarzył się z polem semantycznym ciepła (słońce, upał, ciepło, itd.), zielony ze świeżą trawą, a pomarańczowy ze smakiem marchewki.

⁵⁰ Surogaty to wrażenia zastępcze, które kompensują, np. brak wzroku. Surogatami dla niewidomych, np. w odniesieniu do koloru pomarańczowego może być smak marchewki.

NETOGRAFIA

- [11] Kapuścińska M., *Świat kolorów i świat nastrojów*, <http://www.cukrzycaazdrowie.pl/Files/file/14/%C5%9A%20kolor%C3%B3w%20%C5%9B%20nastroj%C3%B3w.pdf>, 25.11.2013.
- [12] Kapuścińska M., *Świat kolorów – świat emocji*, http://echozycia.ddsft.pl/Files/file/25/echo25_swiat_kolorow.pdf, 25.11.2013.
- [13] Tokarski R., „Biała brzoza, czarna ziemia...”, *czyli o miejscu stereotypu w opisie języka* <http://www.lingwistyka.uni.wroc.pl/jk/JK12-tokarski.pdf>, 25.11.2013.
- [14] *Popularna Encyklopedia Powszechna PWN*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3924041/kolorystyka.html>, 25.11.2013.
- [15] *Psychologia koloru*, <http://www.kolorystyka.pl/psychologia-koloru.htm>, 25.11.2013.
- [16] Klekowska D., *Zrozumieć siebie*, <http://zwierciadlo.pl/2012/psychologia/zrozumiec-siebie/psychologia-koloru>, 25.11.2013.
- [17] Klekowska D., *Psychologia koloru*, <http://www.denigma.pl/index.php/psychologia-koloru-podstawowe-znaczenie-kolorow>, 25.11.2013.
- [18] Kończak S., *Co znaczą kolory, symbolika barw*, <http://blog.psboy.pl/2013/07/co-znacza-kolory-symbolika-barw/>, 25.11.2013.
- [19] Fundacja Podaj Dalej, *Dotknąć barwę, usłyszeć perspektywę i zobaczyć obraz – czyli Sztuka dostępna osobom niewidomym*, <http://www.podajdalej.im.pl/niezatapialni/ciekawostki/dotknac-barwe-uslyszec-perspektywe-i-zobaczyc-obraz-czyli-sztuka-dostepna-osobom-niewidomym.html>, 25.11.2013.
- [20] *Biel*, <http://www.kolorystyka.pl/biel.htm>, 25.11.2013.
- [21] Musiał E., *Semantyka barw, czyli co nam mówią kolory leków*, <http://www.farmacja.praktyczna.pl/semantyka-barw-czyli-co-nam-mowia-kolory-lekow,nauka,2195,35,1,1,pl>, 25.11.2013.
- [22] Klekowska D., *Zrozumieć siebie*, <http://zwierciadlo.pl/2012/psychologia/zrozumiec-siebie/psychologia-koloru/3>, 25.11.2013.
- [23] *Czerwień*, <http://www.kolorystyka.pl/czerwien.htm>, 25.11.2013.
- [24] *Błękitny*, <http://www.kolory.yum.pl/blekitny.html>, 25.11.2013.